

UOT 364.04

**SOSIAL MÜAVİNƏTLƏR ƏHALİNİN SOSIAL MÜDAFİƏSİNƏ
YÖNƏLDİLMİŞ BAŞLICA TƏYİNATDIR**¹**RZAQULIYEVA SƏVVARƏ DÖVLƏT qızı**²**BÜNYADOV ZAHİD VAHAB oğlu**³**MURADOVA KÖNÜL VAQIF qızı***Sumqayıt Dövlət Universiteti: 1-dosent, 2-baş müəllim, 3-müəllim**e-mail: bunyadov82@mail.ru**Açar sözlər: sosial, siyasət, müavinət, müdafiə, cəmiyyət.*

Sosial müavinətlər sosial yardım sisteminin tərkib hissəsi olaraq pensiya almaq hüququ əldə edə bilməyən vətəndaşların sosial müdafiəsinin təmin olunmasına yönəldilmişdir. Sosial müdafiə sisteminin islahatları nəticəsində sosial müavinətlərin (əvvəllər sosial pensiyalar) əmək pensiyalarından və digər sığorta tipli müavinətlərdən ayrılması və onların dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi məsələsi öz hüquqi həllini tapdı. “Sosial müavinətlər haqqında” qanun Azərbaycan Respublikasında sosial müavinətlərin dairəsini, təyin olunması şərtlərini və verilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Bu qanunadək müavinətlərin bir qismi əvvəllər “Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında” qanunda sosial pensiya kimi (yaşa, əlilliyə və ailə başçısını itirməyə görə sosial pensiyalar) təsbit olunmuşdu, digər bir qismi isə Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə müəyyənləşdirilmişdi [1, 60]. Qanunvericilikdə müavinətlərin müəyyən olunması və verilməsi ilə bağlı ümumi prinsiplər yox idi. Sosial müavinətlərin dairəsi çox genişdir. Bu müavinələrin sayı təqribən 40-dan çox idi ki, bunların da bəziləri pensiyaya əlavələr şəklində ödənilirdi. Bu da onunla əlaqədar idi ki, keçid dövründə pensiyaların məbləği yüksək olmadığından həmin məbləğə müxtəlif müavinətlər əlavə olunmaqla, pensiyaçıların sosial müdafiəsi gücləndirilirdi, yəni pensiyaçı eyni zamanda sosial müavinətlər də alırdı.

2006-cı ildə həyata keçirilən islahatlar nəticəsində əmək pensiyaları ilə sosial müavinətlərin qəti və dəqiq sərhədləri müəyyən edildi. Belə ki, bütün pensiyaçıların aldıkları pensiya və müavinətlərin ümumi məbləği şərti çevrilmə yolu ilə əmək pensiyasını (baza və sığorta) təşkil etdi. 2006-cı il yanvarın 1-nə pensiyanın baza hissəsi 25 manat müəyyən edilmişdi. Həmin dövrdə pensiya və müavinətlərin ümumi məbləği 25 manatdan az olan şəxslərin pensiyası şərti çevrilmə yolu əsasında 25 manat təşkil etdi. 25 manatdan artıq hissəsi olanların pensiyası isə baza hissədən və sığorta hissəsindən ibarət oldu. Bununla da pensiyaçıların sosial müavinət alanlardan ayrılması prosesi həyata keçirildi. Pensiyalar sosial müavinətlərdən bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir [2, 93]. Həmin fərqlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1) **maliyyələşdirilmə mənbəyinə görə.** Əmək pensiyaları məcburi dövlət sosial sığorta haqları hesabına maliyyələşdirilir. Bu vəsaitlər Dövlət Sosial Müdafiə Fondunda toplanır və pensiyaların maliyyələşdirilməsinə yönəldilir. Lakin mövcud pensiyaların ödənilməsinə və artırılmasına təmin etmək üçün dövlət büdcəsindən fonda yardım, transfert edilir. Sosial müavinətlər isə əsasən dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilir (“Sosial müavinətlər haqqında” qanunun 6.1-ci maddəsi). “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq sığorta olunanların üç yaşınadək uşağa qulluğa, uşağın anadan olmasına görə və dəfn üçün müavinətlər məcburi dövlət sosial sığorta vəsaitləri hesabına ödənilir.

2) **idarə olunmasına görə.** Pensiya sistemini Dövlət Sosial Müdafiə Fondu idarə edir. Yəni məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının toplanmasından (fondun gəlirlərinin formalaşdırılması) başlayaraq, pensiyaların təyin olunması və pensiyaların maliyyələşdirilməsində (fondun

vəsaitlərinin xərclənməsi) bütün işləri Dövlət Sosial Müdafiə Fondu idarə edir. 2001-ci ildən vahid pensiya qurumunun formalaşdırılması prosesinə başlansa da, bu iş mərhələlərlə bu gün də davam edir. Belə ki, İlkin mərhələdə pensiya təyin edən strukturların Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyindən Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna keçidi təmin edildi, bununla da pensiyaların maliyyələşdirilməsini həyata keçirən qurum həm də onların təyinatını həyata keçirməyə başladı. Sonrakı mərhələdə sosial pensiyaların (sosial müavinətlərin) Fondan alınaraq Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən təyin edilib ödənilməsi prosesi təmin olundu. Eyni zamanda, pensiya ilə bağlı olmayan xərclərin dövlət sosial müdafiə fondundan maliyyələşdirilməsi məhdudlaşdırıldı, hərbi qulluqçuların və digər xüsusi rütbəli şəxslərin pensiyasının təyin olunması ilə məşğul olan mərkəzi icra hakimiyyəti qurumlarının pensiya təyinatı strukturları ləğv edilərək bütün səlahiyyətləri Fonda verildi. Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsi (gəlirləri və xərcləri), eyni zamanda pensiyaların təyin olunması və hesablanması qaydası Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qanunla müəyyən olunur. Həmin qanuna əsasən də mövcud pensiyaların ödənilməsi, nəzərdə tutulan artımlar, eyni zamanda növbəti ildə pensiyaya çıxacaq şəxslərin sayına uyğun olaraq Fondun büdcəsi proqnozlaşdırılacaq.

3) **təyinat olunma xüsusiyyətinə görə.** Pensiya öz xarakterinə görə dövlət yardımı deyil, bu şəxsin stajına, ödədiyi məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının həcminə uyğun olaraq pensiya yaşına çatdıqda, əlil olduqda və ya ailə başçısını itirdikdə ona ödənilən pul kompensasiyasıdır. Başqa sözlə, işləyən şəxs və ya hər hansı fəaliyyətlə məşğul olan şəxs özü üçün pensiya təminatı yaradır. “Əmək pensiyaları haqqında” qanunun 10.1-ci maddəsinə görə, əmək pensiyası bu qanunla nəzərdə tutulmuş qayda və şərtlərlə müəyyən edilən və məcburi dövlət sosial sığortaolunanların onlara əmək pensiyası təyin olunduqdan əvvəl aldıkları əmək haqqı və digər gəlirlərin, yaxud sığortaolunanın ölümü ilə əlaqədar onların ailə üzvlərinin itirdikləri gəlirlərin kompensasiyası məqsədilə vətəndaşlara aylıq pul ödənişidir. Yəni hər bir şəxsin pensiyasının məbləği onun ödədiyi sığorta haqqından, iş stajından, işinin xüsusiyyətindən asılıdır və bu məbləğ hər kəs üçün fərqlidir.

Sosial müavinətlər isə qanunla müəyyən edilmiş qaydada ayrı-ayrı kateqoriya şəxslərə (əmək qabiliyyətli olmayan şəxslərə) sosial yardım göstərilməsi məqsədilə aylıq və ya birdəfəlik ödənilən pul vəsaitidir. Sosial müavinətlər bir qayda olaraq, qanunla müəyyən olunmuş hallarda əmək pensiyası hüququ olmayan əmək qabiliyyətsiz şəxslərə ödənilir. Pensiyalardan fərqli olaraq müavinətlər qazanılmır, onlar kompensasiya xarakteri daşımır, yalnız həmin şəxslərin sosial müdafiəsinin təmin etmək üçün konkret məbləğlərdə təyin olunur və ödənilir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə görə, müavinətlərin növləri qanunla, onların məbləğləri isə Prezidentin fərman və sərəncamları ilə müəyyən olunur.

Sosial müaviət almaq hüququ olan şəxslər. Əmək pensiyası hüququ olmayan əlillər, sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlar, 62 yaşına çatmış qadınlar, 67 yaşına çatmış kişilər, 3 və daha çox uşaq doğub 8 yaşınadək tərbiyə etmiş, yaxud sağlamlıq imkanları məhdud övladını 8 yaşınadək tərbiyə etmiş 57 yaşına çatmış qadınlar, ana vəfat etdiyinə, yaxud analıq hüququndan məhrum edildiyinə görə 3 və daha çox uşağı və ya sağlamlıq imkanları məhdud övladını növbəti nikah bağlamadan təkbaşına 8 yaşınadək böyüdən 62 yaşına çatmış kişilər, vəfat etmiş şəxsin 18 yaşına çatmamış (əyani təhsil alanlar təhsili bitirənədək, lakin 23 yaşdan çox olmamaqla), yaxud 18 yaşına çatanadək sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən olunmuş 18 yaşından yuxarı əlil uşaqların qanunla müəyyən olunmuş şərtlərlə və qaydada sosial müavinət almaq hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər və əcnəbilər, dövlət qulluqçuları üçün ömürlük müavinət istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikası vətəndaşları üçün müəyyən edilmiş şərtlərlə və qaydada aylıq və birdəfəlik müavinətlər alırlar. Müavinətlər şəxsin yaşayış yeri üzrə təyin edilir və ödənilir. Müavinət təyinatı barədə qərar müraciət edilən gündən zəruri sənədlərlə (yaşı, əlilliyi, ailə başçısının itirilməsini və sairəni təsdiq edən sənədlər) birlikdə ərizənin təqdim olunduğu gündən 10 gün müddətinə çıxarılır. Müavinətin

təyin olunmasından imtina edilməsi barədə qərar qəbul edildikdə səbəblər göstərilməklə müraciət edən şəxsə 5 gün müddətində rəsmi məlumat verilir. Qanunla sosial müavinətlərin aşağıdakı formaları müəyyən edilir [2, 60]: 1. Aylıq müavinətlər; 2. Birdəfəlik müavinətlər.

Aylıq müavinətlərə aşağıdakılar daxildir:

Dövlət qulluqçularına ömürlük müavinət. Müavinət “Dövlət qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən inzibati və yardımçı vəzifələri tutan dövlət qulluqçuları pensiya yaşına çatmasına və ya əlilliyinə görə könüllü işdən çıxdıqda və dövlət qulluğunda xidmət illərinin minimum həddinə (5 il) malik olmadıqda təyin olunur. Dövlət qulluqçusu yenidən dövlət qulluğuna qəbul edildikdə müavinət dayandırılır.

Yaşa görə müavinət. Aşağıdakı şəxslərin əmək pensiyası hüququ olmadıqda və işləmədikdə yaşa görə müavinət almaq hüququ vardır:

- 1) 62 yaşına çatmış qadınların və 67 yaşına çatmış kişilərin;
- 2) 3 və daha çox uşaq doğub 8 yaşınadək tərbiyə etmiş, yaxud sağlamlıq imkanları məhdud övladını 8 yaşınadək tərbiyə etmiş 57 yaşına çatmış qadınların;
- 3) Ana vəfat etdiyinə, yaxud analıq hüququndan məhrum edildiyinə görə 3 və daha çox uşağı və ya sağlamlıq imkanları məhdud övladını növbəti nikah bağlamadan təkbaşına 8 yaşınadək böyüdən 62 yaşına çatmış kişilərin. Müavinət ömürlük təyin edilir. Şəxs əmək fəaliyyətinə başladığı müavinətin ödənişi dayandırılır.

Əlilliyə, sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlara görə müavinət. Müavinət əlilin və ya sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin əmək pensiyası hüququ olmadıqda əlillik müddətinə və ya sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müddətinə (18 yaşadək) təyin olunur. Şəxs əmək pensiyası hüququ qazandıqda müavinətin ödənişi dayandırılır.

Ailə başçısını itirməyə görə müavinət. Müavinət aşağıdakı hallarda təyin olunur:

1. Vəfat etmiş şəxsin uşaqlarına – 18 yaşına çatanadək (əyani təhsil alanlara təhsili bitirənədək, lakin 23 yaşdan çox olmamaqla);
2. Vəfat etmiş şəxsin 18 yaşına çatanadək sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən olunmuş 18 yaşından yuxarı əlil uşaqlarına - əlillik müddətinə;
3. Vəfat etmiş şəxsin 8 yaşınadək uşaqlarına baxan və işləməyən (yaşından və əmək qabiliyyətindən asılı olmayaraq) valideynlərdən, qardaş, bacı, baba və nənələrdən birinə-uşağın 8 yaşınadək;

Bəzi kateqoriya şəxslərə kommunal, nəqliyyat və digər xidmətlərə görə müavinət. Onu almaq hüququ müəyyən edilmiş şəxslərin əmək pensiyası hüququ olmadıqda təyin olunur.

Üç yaşınadək uşağa qulluğa görə müavinət. 3 yaşınadək uşağa qulluq göstərən şəxs qismən ödənişli sosial məzuniyyətdə olduqda məzuniyyət müddətinə müavinət almaq hüququna malikdir.

Bəzi kateqoriya şəxslərin 16 yaşadək (ümumtəhsil müəssisələrində əyani təhsil alanlar üçün 18 yaşadək təhsil müddətindən çox olmamaqla) uşaqlarına müavinət. Hazırda şəhid uşaqlarının, müddətli həqiqi hərbi xidmət qulluqçularının uşaqları üçün bu müavinətləri almaq hüququ müəyyən ediləlidir.

Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların qəyyumlarına (himayəçilərinə) müavinət. Qəyyumluq və himayə orqanları tərəfindən qəyyumluq (himayəçilik) müəyyən edildikdə qəyyumluq (himayəçilik) müəyyən edildiyi müddətə təyin olunur.

Bir yaşınadək uşağı olan aztəminatlı ailələrə müavinət – ailənin “Ünvanlı dövlət sosial yardımını haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən ünvanlı sosial yardım almaq hüququ olduqda uşağın bir yaşı tamam olan ayın sonunadək təyin olunur.

Birdəfəlik müavinətlər - Radiasiya qəzasının ləğvində iştirak etmiş və həmin qəza nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərə hər il müalicə üçün müavinət.

Müavinət şəxsin radiasiya qəzasının ləğvində iştirak etməsi ilə əlaqədar əlil olduğunu təsdiq edən Tibbi Sosial Ekspert Komissiyasının arayışı təqdim edildikdə təyin olunur. Radiasiya qəzası nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərə hər il müalicə üçün müavinət ildə bir dəfə ödənilməklə əlillik və ya sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müddətinə təyin edilir.

Uşağın anadan olmasına görə müavinət. VVAQ orqanları tərəfindən verilmiş arayış əsasında təyin olunur.

Dəfn üçün müavinət. Müavinət alan şəxsin ölümü ilə əlaqədar dəfn üçün müavinət onun dəfni ilə bağlı xərcləri çəkmiş şəxslərə ödənilir.

Elmi yeniliyi: Sosial müavinətlər əhalinin sosial müdafiəsinə yönəldilmiş başlıca təyinatdır. Məqalədə sosial müavinətlərin pensiyalardan maliyyələşmə, idarə olunma və təyin olunma xüsusiyyətlərinə görə fərqləri, sosial müavinətlərin növləri müqayisəli şəkildə geniş təhlil olunur.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Elmi məqalənin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, oxucu, xüsusən də tələbə və gənclər sosial müdafiəyə yönəldilən başlıca təyinat olan sosial müavinət haqqında geniş məlumat əldə edə bəklər. Həmçinin sosial müavinətlərin müxtəlif növlərinə elmi yanaşmalar və bu müavinətlərin mahiyyətinin açılmasında onlara yardımçı olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Rəcəbli H. Sosial müdafiə terminlərinin izahlı lüğəti. Bakı: Maarif, 2000, 130 s.
2. Rəcəbli H. Azərbaycan Respublikasının sosial siyasətinin transformasiyası və komparativ təhlili. Bakı: Elm, 2003, 118 s.
3. Волгин Н.А. Социальная политика. М.: Экзамен, 2006, 736 с.
4. Шаталин С.С. Социальные ресурсы и социальная политика. М.: Наука, 1990, 271 с.
5. Əfəndiyev M., Şirinov A. Sosiologiyanın nəzəri problemləri. Bakı: Bakı Universiteti, 2001, 514 s.
6. Ümumi sosiologiya. Professor Z.T.Qalenkovanın redaktorluğu ilə. Tərcüməçi f.e.d., prof.İ.Ə.Rüstəmov. Bakı: Diplomat, 2007, 492 s.
7. Vahidov F.Q., Ağayev T.B. Sosiologiya. Bakı: Təknur, 2008, 334 s.
8. Попов В.Г., Холостова Е.И. Социальная политика и социальная работа. М.: Наука, 1998.

РЕЗЮМЕ

СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСОБИЯ – ОСНОВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ.

Рзагулиева С.Д., Буньядов З.В., Мурадова К.В.

Ключевые слова: *социальный, политика, пособие, защита, общество*

Социальные пособия – составная часть системы социальной помощи. Социальные пособия это денежные средства, выплачиваемые ежемесячно или единовременно отдельным лицам в порядке, установленном законодательством. Пособия назначаются и выплачиваются по месту жительства получателя. В соответствии с законом, определены следующие формы пособий: 1. Ежемесячные пособия; 2. Единовременные пособия.

SUMMARY

SOCIAL ALLOWANCE IS A MAIN ASSIGNMENT DIRECTED TO SOCIAL PROTECTION OF POPULATION

Rzaguliyeva S.D., Bunyadov Z.V., Muradova K.V.

Key words: *social, policy, allowance, protection, society*

Social allowance is a composite part of social protection system. Social allowance is money fund paid to separate person on monthly basis and lump sum according to regulations determined by law. Allowance is appointed and paid according to accommodation place of person. The following forms of social allowance are determined by law: 1. Monthly allowance; 2. Lump sum allowance.

Daxil olma tarixi:	İlkin variant	18.04.2016
	Son variant	27.09.2016